

MEDDELANDEN FRÅN SVENSKT VISARKIV. 20

TRE
FINLANDSSVENSKA
VISSÅNGERSKOR

Av
OTTO ANDERSSON

Särtryck ur
BUDKAVLEN XLII
Åbo 1963

SVENSKT VISARKIV · STOCKHOLM

Tre finlandssvenska vissångerskor

Av

Otto Andersson

Vissamlare göra under sina färder bland allmogen mångahanda erfarenheter om traditioner och traditionsbärare. Mängder av detaljer, som i första hand förefalla obetydliga, bli oupptecknade, ehuru de senare kunna visa sig värdefulla i större sammanhang. Samlarna ha i regel vid tillvaratagandet av traditionsförrådet försummat att anteckna notiser om därmed förbundna förhållanden: om traditionens styrka eller svaghet inför påträngande utvecklingstendenser, om personernas ålder och släktförbindelser, om spelmännens och sångarnas ställning i samhället, om folkvisans och folkmusikens värde enligt allmogens uppfattning o.s.v.

Tiden har varit knapp under färderna från by till by. I sällskap med en god spelman, sångare eller annan sagesman har det gällt att så fort som möjligt skriva ner hans eller hennes repertoar, att få ifatt den flyende texten eller tonen.

Jag har — såsom säkerligen många andra samlare — ofta förebrått mig för att under insamlingsverksamheten ha varit alltför njugg med uppteckningar på sidan om själva traditionsmaterialet. Det har till stor del berott på brådska. Men man anlade inte för ett halvsekel sedan ett lika vidsynt kulturhistoriskt betraktelsesätt på folkdiktningen och folksederna som man gör nu. Den jämförande folkmusikforskningen låg i sin linda. De ålderdomliga sedvänjorna, miljö och sakuppgifter voro inte tillräckligt fängslande och hörde inte heller till de instruktioner som samlarna utrustades med.

En och annan traditionsbärare har emellertid kommit att mera än andra intressera mig. Tre kvinnor ha i synnerhet stannat i minnet och även då och då blivit omnämnda i tal och skrift. Olika omständigheter kring sammanträffandena och värdet av repertoarerna ha bidragit därtill.

Den äldsta vissångerskan var Serafia Björklund från Mansas i min hemby Lövö på Åland. Henne hade jag under min barndom nästan dagligen sett i hemknutarna utan att ha hört henne sjunga folkvisor eller ens vetat om att hon kunde sjunga. Att hon kunde det kom till min kännedom först sedan jag något år hade färdats omkring i bygderna som Svenska litteratursällskapets melodisamlare. Ändå var min syster gift i gården och svärdotter till »Mansmor». Den näst äldsta var Lovisa Blomqvist i Kurböle, Borgå landsförsamling. Hon dök bokstavligen upp ur det förflutna av en ren tillfällighet. Jag var på väg att uppsöka en originell mansperson, Öman, som hade namn om sig att vara en framstående vissångare. Jag hittade mannen i Lovisa Blomqvists hem. Men det var inte gubben Öman utan gamla husmor i gården som visade sig vara den verkliga skattgömmen; hon bevarade i minnet en balladrepertoar som hade direkta förbindelser med en tradition från slutet av 1700-talet. Den tredje vissångerskan, Tilda Troberg i Pettu, Finby, innehar rekordet bland de vissångerskor jag träffat. Av de omkring 170 nummer, som jag upptecknat i Finby, har Tilda Troberg sjungit ett hundra melodier dels under mitt besök på Pettu vid jultiden 1909, dels då hon besökte Helsingfors i mars följande år. Hennes repertoar omfattade betydelsefulla textvarianter och många säregna melodier såsom vi skola se.

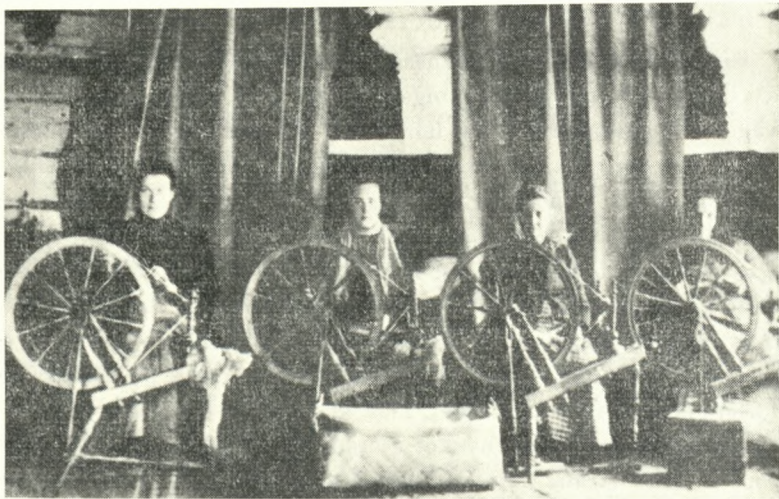
Jag har i denna uppsats sammanfört minnesbilderna av dessa tre vissångerskor, emedan de å ena sidan likna varandra i att ha bevarat ett värdefullt visförråd, men å andra sidan representera olika typer såsom traditionsbärare. Sammanställningen har skett på uppmaning av Ulf Peder Olrog och Bengt R. Jonsson i Svenskt Visarkiv. Utförliga personskildringar kan jag inte giva, utan jag måste nöja mig med att teckna en blek bakgrund till det egentliga traditionsstoffet. De strödda person- och sakuppgifterna och de säregna omständigheter, som varit förbundna med våra sammanträffanden, skola kanske dock bidra till belysningen av den sjungna traditionens roll i allmogelivet.

Serafia Björklund (1824—1905).

Min systers barn hos Mansas i Lövö började en gång tala om att deras farmor brukade sjunga visor för dem. Jag vandrade över vägen till granngården och hörde mig för vad gamla »Mansmor» sjöng, och jag blev icke litet häpen, när jag hörde den gamla trots sin höga ålder — hon närmade sig 80 år — sjunga flera ballader med en mjuk och behaglig, något mörkt färgad röst. Hon sjöng rent och säkert. Klangen hade ett stänk av vemod, kanske beroende på visornas innehåll. Föredraget präglades av det allvar och den trohjärtenhet som var utmärkande för de gamlas vissång. I visan upplevde hon verkliga skeenden som hon trodde på. Händelseförloppet gav stöd åt minnet. Hon satt i gungstolen och sjöng de långa balladerna utan mycket stapplande. Berättelsen flöt fram som en stilla ström. Jag fick endast några få visor av den gamla, ehuru hon i början inte var ovillig att sjunga. Antingen tvekade hon att tömma sitt minne på grund av den varma religiositet som var utmärkande för henne, eller var hennes repertoar mycket knapp. Jag lyckades uppteckna endast sju nummer. Av dessa ingå fyra ballader i Finlands svenska folkdiktning V 1, nämligen »Underbar syn» (nr 21), »Prinsessan och båtsmannen» (nr 51 mel. a, text P), »Skön Anna» (nr 56, mel. a, text B) och »Oväntad bröllopgäst» (nr 67, mel. fff text J). Dessutom sjöng hon »Karl Johans marschen», »Sjömanshustrun» med Sinclairsvisans melodi och »Domsvisan».

De fyra förstnämnda väckte största uppmärksamhet omedelbart. Också senare ha de låtit tala om sig både genom sina melodier och sina textvarianter. Var och en av dem fångslar på sitt särskilda sätt. »Underbar syn» (Fsvf. 22) är en på nordiskt område sällsynt omdiktning av den gamla Jakobslegenden (DgF 100, GA 86). Den är i »Mansmors» version den enda finlandssvenska uppteckningen. Texten är fragmentarisk, blott sex strofer mot tolv i GA. Strofformen i två rader med enkelt slutomkväde tyder på hög ålder:

Nu haver jag sett det jag aldrig förr såg,
att gråstenen flyter och mannen däruppå.
Gud finnes väl under tiden.

Längst till höger Serafia Björklund, Åland, Vårdö. Foto O.A.

Melodin går i moll i motsats till durmelodin i GA. Med sitt dominantanslag i början och sin frasbyggnad i övrigt företer även den en ålderdomlig prägel.

Denna visa blev ett gott exempel på, huru äldre melodier använts för att göra nydiktade visor sångbara. Man minnes huru de gamla skillingtrycken ofta under rubriken ha en uppgift härom: »Sjunges på samma melodi som ...», omväxlande med uppgiften: »Sjunges till sin egen melodi». En olyckshändelse som inträffat vid en fartygsutskjutning i Lumparland — troligen någon gång under mitten av 1800-talet — hade enligt tidens sed uppkallat en versmakare att dikta en visa om olyckan. Melodin till »Underbar syn» var lagom svärmodig för ordsättning. Så uppstod visan om galeasen Amadis:

Ack om jag kunde sjunga en visa för er,
en några verser om intet mer
i detta stora elände.

Och detta så skedde på Lumparlands strand
när galeasen Amadis skulle skjutas från land
att glädjen i sorgen sig vände, etc.

I fortsättningen berättas bl.a. att fyra män omkommo. Slutet av visan hade sångerskan glömt.

Den mycket spridda balladen »Prinsessan och båtsmannen» (Fsvf. V 1, 51, GA 31, DgF 238) sjöngs av »Mansmor» på en melodi, som omedelbart verkade överraskande, emedan den både till melodibyggnad och tonart (moll) hade en fullkomligt annan karaktär än den dåförtiden av alla körer sjungna nyländska varianten (dur), som upptecknats 1879 av A. A. Borenius och arrangerats för blandad kör av Martin Wegelius. (En del melodivarianter till den danska »Tærningsspillet» går i moll fastän helt olika den åländska, exempelvis den i manskör mycket sjungna »Gangerpiltén»). Senare ha tre mollvarianter, besläktade med »Mansmors», blivit publicerade från det svenska Finland. Men durtypen överväger hos oss (Fsvf. V 1, 16 nr) liksom på nordiskt område i övrigt; även Norge har dock en melodi i moll (Lindeman, Norske Fjeldmelodier, I 29).

De nordiska texterna skilja sig överhuvudtaget starkt från varandra både till formen och innehållet. Mest avvikande äro de isländska varianterna av »Taflkvæði» (IFk 38) med uppteckningar från mitten av 1600-talet. En av de äldsta varianterna — som icke handlar om en förklädd prins utan om en vanlig riddare — har nämligen upprepningsstrof, vilken form otvivelaktigt måste anses som ett bevis för hög ålder. Ett märkligt uttalande härom, som jag tidigare icke lagt märke till, gör Svend Grundtvig i sin inledning till visan (DgF 238). Utan att räkna med den egendomliga strofformen fäster han uppmärksamheten vid de olikartade stämningarna i de isländska och de dansk-norsk-svenska uppteckningarna; han fortsätter därefter: »Dog kan denne væsenlige Afvigelse ikke antages for at skyldes nogen særlig islandsk Udvikling, da næppe nogen anden af de islandske Folkeviser bærer et bestemt Præg af sin danske Oprindelse; saa Grunden til den store Forskjel maa vistnok fornemmelig søges deri, at den repræsenterer en meget ældre [spärr. Grundtvigs] dansk Tradition end den, der møder os i det 17de, 18de og 19de Aarhundredes Optegnelser. Den islandske Overlevering giver os snarest Visen saaledes, som den lød i Danmark i 12te og 13de Aarhundrede.» Detta uttalande med sin måhända alltför tidiga datering synes mig giva ett kraftigt stöd åt den uppfattning, som jag uttalat vid

behandlingen av »Upprepningsstrofen». (Jfr Studier i musik och folklore, s. 245).

Ehuru det kanske är att göra en något för lång utvikning från huvudtemat, måste jag här påpeka en egendomlig art av upprepning som finnes i en av våra textvarianter, upptecknad i Ekenäs skärgård (Fsvf 51 F). Där förekommer en ofullständig versupprepning före refrängen tillsammans med versupprepning efter refrängen, som återgives på nytt flera gånger i den dialogartade fortsättningen. Detta är en variant av de av O. Kallas och Matti Kuusi behandlade upprepningsformerna, visserligen ingalunda ensamstående i nordisk balladdiktning.

Serafia Björklunds variant av »Skön Anna» beredde mig en tvåfaldig överraskning: den ena gällde föredraget och den andra gällde melodin. Under föredraget av den långa balladen (28 strofer) framträdde den hos äldre vissångare och -sångerskor ibland förekommande svårigheten att komma ihåg stroferna i sin rätta ordningsföljd utan att sjunga dem. Men det intressantaste draget var dock benägenheten att här och där mellan stroferna interfoliera vissa reflexioner över innehållet i visan. Sådana impulsiva avbrott uppstodo alldeles naturligt vid de dramatiska höjdpunkterna i den gripande berättelsen: konungen hade tagit (rövat) skön Anna och bortfört henne såsom sin frilla. När hon fött honom sju söner ville hon bli hans maka. Men han vägrade. Han skulle just resa bort för att fästa sig en annan »brufurstinna». Vid bröllopet, då också skön Anna skulle vara inne i salen och giva gåvor, skedde följande:

Bruden hon kastar en halver gullring
Skön Anna kasta också en halver.
Ringarna flöto tillsammans och blev en,
förty det var två systrar som såto.

»Si, så underligt gick det till, för det var orätt att han sku' gifta sig med en annan»; så ungefär föll »Mansmors» inpass här.

Även melodin till »Skön Anna» var överraskande genom sin rena linjeföring och regelbundna formbyggnad. Jag blev så betagen i den att jag beslöt att försöka få den arrangerad för kör och införlivad med våra blandade körers repertoar. Eftersom jag ännu inte när visan upptecknades, (troligen 1904), hade börjat arran-

gera folkvisor, överlämnade jag en kopia av melodin till Karl Ekman, känd för en rad mycket sjungna sättningar av finlands-svenska folkvisor. »Skön Anna» blev i Ekmans arrangemang för blandad kör med tre strofer upptagen av så gott som alla våra blandade körer och höll sig länge på programmen. Melodin sökte sig efterhand till de mindre visböckerna och blev därefter på många ställen sjungen även som enstämmig visa.

Jag är ganska övertygad om att vissa uppteckningar av »Skön Anna» på »litterär väg» har återförenats med det folkliga traditionsarvet. Några år efter det att Karl Ekmans arrangemang blivit allmän egendom, hörde jag visan sjungas av Ingeborg Sundholm i Föglö (Åland) och tecknade upp den. Men den var så nära överensstämmande med »Mansmors» melodi att jag måste mistänka en överföring av den till Föglö genom förmedling av Ekmans arrangemang. Denna tanke tycktes bliva bekräftad genom de upplysningar jag på förfrågan erhöll av sångerskan. Hon hade lärt sig visan av »en tjänsteflicka hos fru Merus i Mariehamn». Till Mariehamn hade visan med lätthet kunnat komma genom den blandade kören. Jag har intagit varianten från Föglö i Fsvf V b, men i en not anförts möjligheten av överföring på denna väg.

En liknande överföring har med största sannolikhet ägt rum, när den berömda vissångerskan Svea Jansson sjungit »Skön Anna» för Sveriges Radio som upptagit den på sitt skivprogram (RELP 5006). Sveas variant är nämligen nästan not för not överensstämmande med »Mansmors» melodi; och en sådan likformighet är fullkomligt otänkbar i äldre tradition på orter så avlägsna från varandra som Vårdö och Nötö, Nagu. Därtill kommer att Skön Anna icke sjöngs av Sveas mormor, Eva Jansson, vid Greta Dahlströms besök hos henne 1923 och 1924. En annan sak är att en person med ett så utmärkt gott minne för visor och en så häpnadsväckande receptivitet som Svea Jansson, med största lätthet kunnat upptaga en exempelvis genom körsång spridd visa och i god tro införliva den med sin repertoar. Jag har sett mig föranlåten att här framhålla detta för att understryka nödvändigheten att göra skillnad mellan det som tveklöst kan fastställas vara äkta traditionsarv och det som kan ha följt den nya våg av vissång, som genom körverksamhet och tryckta vispublikationer spritts bland allmogen under detta sekel.

»Och jungfrun hon gångar sig på högan berg», »Oväntad bröllopsgäst», var den sista »långa» visan, som »Mansmor» sjöng. Hennes melodi var en molltyp med tydlig dragning till den doriska tonarten, som jag inte hade hört förut (Fsvf 67 fff). Jag var förtrogen endast med den vanliga finlandssvenska durmelodin, (på finska »Minä seisoin korkealla vuorella»). Senare har just denna visa blivit en av de mest upptecknade på finlandssvenskt område och föreligger i balladsamlingen i icke mindre än 82 uppteckningar. »Mansmors» version står sig bra i jämförelser med de övriga; den är ledig i formen och har ett säreget behag. Själva typen (moll) är utom från Åland mest företrädd från Österbotten, en anmärkningsvärd omständighet.

Huru långt tillbaka vissjungandet går inom Serafia Björklunds släkt har icke kunnat utredas. Det kan endast nämnas att Serafia var sonsöns dotter till riksdagsmannen Jan Persson i Lövvö, som representerade Åland vid flera riksdagar under Gustav III:s tid. Ett svenskt påbrå är således lätt förklarligt — för övrigt också utan denna förbindelse. En direkt släktskap kan iakttagas mellan »Mansmors» version av »Skön Anna» och två svenska versioner (GA 5).

L o v i s a B l o m q v i s t (1846—1926).

Jag träffade Lovisa Blomqvist i Kurböle, Borgå landsförsamling, av en underlig tillfällighet.¹ Om jag skulle tro, att de gamla visorna på randen av förgängelsen hade kraft att kalla på en räddare, så kunde Lovisa Blomqvists ballader tjäna som ett gott exempel. Redan lokaliseringen av området för mina uppteckningar i Nyland 1908 — min sista resa som Svenska litteratursällskapets stipendiat, då jag delvis gjorde mina märkligaste melodifynd — var så slumpartad att jag sedan, när resultatet blev sådant det blev, såg på tillgången med en viss vidskeplighet. Detta motiverar ett kort preludium.

Stipendiet hade tilldelats mig för melodiuppteckningar i Östra Nyland utan ortsbestämningar. Jag hade dock beslutat mig för

¹ En kort presentation av Lovisa Blomqvist ingår i den tryckta textboken till Brages folkvisesafon i solennitetssalen den 26 november 1908. Programmet upptog uteslutande folkvisor som upptecknats och arrangerats av Otto Andersson.

socknarna österom Borgå. Planerna korsades emellertid genom ett felsteg. Jag satt en bister februarimorgon (1908) på Kervo station för att invänta tåget till Borgå. Efter en lagom lång väntan stannade ett tåg utanför. Jag steg upp, i tro att det var mitt tåg, och satte mig till rätta. Tåget hade inte länge varit i rörelse innan jag märkte att jag var på väg — tillbaka till Helsingfors. Så helt hade jag levat mig in i den förestående insamlingsverksamheten just nu, att jag inte var sinnad att avbryta resan, utan steg av tåget vid första hållplats och började till fots pulsa i snön längs en besvärlig väg tillbaka till Kervo. Emedan inget tåg avgick till Borgå förrän på kvällen, beslöt jag att förlägga mina fältforskningar denna gång till trakterna västerom Borgå och tog gästgivarskjuts till Sibbo.

Sådan var inledningen, som jag inte kunnat låta bli att nedskriva här nu. Däremot måste jag förbigå flera märkliga rön under början av resan; huru jag träffade den gamla sagoberättaren Ferdinand Lönnblad, de duktiga spelmännen Gustaf Grundsten, bröderna Gustaf och Viktor Lindfors och andra kunniga sagesmän. Ingen överträffade dock Lovisa Blomqvist.

Så här träffades vi, för att använda vanlig berättarstil: Jag hade på min färd kommit till Emsalö i Borgå skärgård. Man berättade mig i Londböle by, att en gubbe som hette Karl Herman Öberg var duktig att sjunga visor. Han betraktades som ett original, för han hade inget eget hem, utan brukade vistas i tre byar och gästa den ena gården efter den andra i dagar eller veckor, huru det passade; han var en vandrande sångare. Alla hade vant sig att hårbärgera honom när han kom, berättade man.

— »Var skulle jag träffa denna sångare?»

— »Han vandrade till Kurböle för någon dags sedan», svarades det.

Med stora förväntningar följde jag anvisningarna. Framme i Kurböle fann jag mannen i den första bondgården på högra sidan om vägen. Gårdsfolket satt vid middagsbordet. En spinnrock stod mitt på golvet. Vid spiseln satt en skäggig gubbe och pysslade med kaffe pannan. Han gav omedelbart intryck av en gammal sångare — de karelska runosångarna såg man redan den tiden avbildade då och då.

Det var *Karl Herman Öberg*, precis sådan man beskrivit honom, och det är förklarligt att jag efter att ha hälsat, vände mig till honom:

Karl Herman Öberg, Borgå,
Emsalö. Foto O.A.

»Öberg lär vara en stor sångare, och man har berättat att ni är mycket viskunnig,» sade jag.

Han svarade jakande, och var inte heller ovillig att sjunga. Den första visan han stämde upp var »Av allt vad jorden bär besynnerligast är» (efter tyskan av Jeannette Granberg, Ståhl, 630 svenska sångstycken 1856). Jag notfäste denna visa och de följande melodier som Öberg sjöng: sjömansvisorna »Låt oss sjunga mina bröder», »Åt havet från den lugna stranden» och »Ett skepp gick ut ifrån Gibraltar sund». Men sångaren blev trots sin goda röst en besvikelse, emedan jag hade väntat mig en värdefullare repertoar.

Emellertid satt gamla husmor, Lovisa Blomqvist, efter måltiden åter vid sin spinnrock och plirade illmarigt åt vårt bestyr med visorna. Jag vände mig till henne i tro att hon kanske också kunde någon gammal visa. Nej, hon förnekade kategoriskt. Efter något trugande sjöng hon dock ett par vaggvisor: »Tusslullerilull, kok grytan väl full» samt »Kråkan sitter på ladutak och språkar

*Lovisa Blomkvist, Borgå,
Kurböle. Foto O. A.*

me sina små döttrar», flera kunde hon inte förklarade hon bestämt. Efter att Öberg tagit tonen på nytt och råkat välja C. W. Böttigers välkända »Klockarfar han skall nu allting bestyra» och en dryckesvisa »Godafton min' kamrater, vi träffas alla här i kväll», som jag satte på papperet, tycktes Lovisa småle allt mer öppet. Jag å min sida blev enträgnare och sade rent ut, att jag såg på henne, att hon kunde sjunga visor. Hon värjde sig ivrigt och tog sin trettioårige son till vittne på att hon icke brukade sjunga; han försäkrade också att han icke hört henne sjunga annat än några barnvisor. Trots allt bröt sig min envishet väg. Efter mycket övertalande stannade hon spinnrocken och sade: »Eftersom han är så enträgen skall jag sjunga en visa som han aldrig hört förut». Så sjöng hon visan »Tiggargubben» med 16 strofer utan att stappla.

Hon fick sjunga visan till slut utan att bli avbruten. Jag lyssnade glatt överraskad utan att sätta i gång med något upptecknande. Det osvikliga minnet och framför allt melodin med sin

till parallelltonarten modulerande refräng, övertygade mig om traditionens äkthet. När hon slutat tog vi om den för mig välkända visan från början, nu i ett lugnare tempo. Jag uttryckte min förtjusning över att ha fått höra en så ålderdomlig visa och min förvissning om, att sångerskan säkerligen bar flera visor i sitt minne.

Detta visade sig riktigt. Hon lyssnade intresserat till upplysningarna om betydelsen av att den gamla vistraditionen tas till vara. Ivern växte på båda sidor. Den ena balladen efter den andra framkallades av den gamla ut minnets gömslen och fästes på papperet. Delvis upptogos visorna även i fonogram; jag medförde nämligen på denna resa en Edison-fonograf. Fonogrammen avlyssnades naturligtvis med största undran av sångerskan.

Min vistelse i det traditionsrika hemmet varade i två dagar. Förutom de två vaggvisor, som Lovisa Blomqvist sjöng i början, och Kråkvisan samt en variant av »Hela världens polska», som hon sjöng efter att balladförrådet hade uttömts, blev resultatet 14 ballader, vilka alla ingå i Fsvf V 1. Särskilt överraskande var, att samtliga dessa ballader sjöngos utan att någon nyare visa, kärleksvisa eller sjömansvisa, framfördes emellan dem. Det var med andra ord en »hel» visskatt.

Nedanstående förteckning är uppgjord i överensstämmelse med Finlands svenska folkdiktningens nummerföljd, samt med angivande av rubrik, melodi (liten bokstav), text (stor bokstav), antalet strofer (str.) och fonogramupptagning (F).

Nr.	Titel	Mel.	Text	Str.	Fonogr.
1	Näcken och jungfrun	t	—	1	
15	Systrarna	g	D	18	F
19	Duvans sång	b	B	16	F
20	Liten Karin	i	—	1	F
26	Ramunder	b	—	5	F
27	Kämpen Grimborg	a	D	20	F
43	Tiggargubben	c	C	16	F
51	Prinsessan och båtsmannen	o	—	1	
53	Den bortsållda	x	F	17	
55	Klosterrovet	d	I	13	
56	Skön Anna	h	F	8	
61	Rosen lilla	a	A	20	F
62	Herr Peder och liten Kerstin	a	—	1	
71	Sillibrand och lilla Lena	b		1	

Lovisa Blomqvist blev under sjungandet både tillgängligare och meddelsammare. Men hon var icke av samma typ som Serafia Björklund i Lövä, så att hon i förbigående skulle ha kommenterat de händelser som visorna förtäljde. I stället kunde hon lämna en någorlunda utförlig redogörelse för vistraditionen. Hon lärde sig visorna, berättade hon, av sin mammas moster som hette Maria Kant och avled vid 75 års ålder 1855.¹ Lovisa var då blott 9 år gammal. Men det som kommer i barnminnet sitter där, brukar man säga. Maria Kant hade i sin ungdom »tjenat» d.v.s. tjänstgjort som hembiträde, och därför kommit att vistas i många byar. Hon skall ha haft ett ofantligt visförråd — dåförtiden sjöngs det mycket. Maria kunde sitta och sjunga för barnen från morgon till kväll. Lovisa som var snäll till att sjunga och hade gott minne, lärde sig visorna genom upprepat lyssnande i synnerhet då hon höll den gamla sällskap i »brännbastun», den stuga där brännvinet brändes då hembränning var vanlig. »Gungan» var en annan plats, där Maria Kant brukade framträda som de ungas lärarinna i vissång; på den tiden var »gungan» en omtyckt samlingsplats för byfolket om sommarkvällarna.

Lovisa Blomqvist kom inte ihåg flera uppgifter om den gamla vissångerskan. Men eftersom Maria Kant enligt vad man torde få antaga var född 1779, och hade lärt sig visorna i sin ungdom, måste traditionen föras till 1700-talets sista årtionden. Uttrycket att hon »tjenat» och därför kommit att »besöka många byar» kan också betyda att hon haft tjänst på herrgårdarna i borgåtrakten och att vi här skulle ha att göra med en »herrgårdstradition», sådan som jag ifrågasatt på tal om A.P. Svensons uppteckningar från Mäntsälä (Budkavlen 1956, s. 75 ff). Men jag vill inte understryka denna tanke, ty den kan sakna grund.

Det balladknippe, som Lovisa Blomqvist lockade fram ur minnets skattkammare, äger i varje fall den äkta traditionens charm. Jag kan icke här anställa jämförande undersökningar av enskilda

¹ Enligt meddelande från Pastorsämbetet i Borgå sv. domkyrkoförsamling har Maria Kant icke hittats i Kurböle. Den enda person som avled där 1855 var Maria Mattsdotter, f. 18.4. 1779. Med hänsyn till Lovisa Blomqvists goda minne 1908, måste man antaga, att den kvinna som hade lärt henne visorna var identisk med den i dödslängden nämnda Maria Mattsdotter, trots att tillnamnet Kant icke uppgives.

nummer utan fastslår blott, att både melodier och texter uppvisa variationer av stort intresse. Somliga melodier ha utpräglade särdrag. Lovisa Blomqvists version av »Duvans sång» hör obestridligen till de allra vackraste som upptecknats. Hon föredrog »Herr Peder och liten Kerstin» med gedigen musikalitet. Och refrängen i Grimborgsvisan gestaltades av henne i mitt tycke på ett oförlikneligt sätt. Hennes versrad »av armarna så gjorde han harpostråkar därutå» i »Systrarna», är det enda ställe i finlands-svensk tradition där »harpostråkar» nämnas — de ha sin motsvarighet endast i ett fåtal nordiska paralleller: Danmark fyra, Sverige tre, en norsk och en isländsk. Detta endast för att antyda några detaljer.

Visupptecknandet hos Lovisa Blomqvist fick en lustig slutpoäng. Efter att sångerskan hade uttömt sitt balladförråd sjöng hon endast skämtvisan »Och bonden han går sig till staden och fria. I hela sin socken fannt han ingen piga» samt sist den i talrika varianter hos oss upptecknade s.k. »Fackeldansen». Hon sjöng den med följande ord:

Rattadirattadirara.

Flickorna skutta som harar.

Fader spelman tar en pris snus.

Stolarna skjutas mot väggen,

svängena (?) brynes på äggen.

Trallarallarallala.

Här skymtar Bellman om också blott i fyra slitna rader av Fredmans epistel 62, »Balen på Gröna Lund». Bellman har i denna oförlikneliga målning (17 strofer) använt den gamla polskans melodi som satte fart i de smattrande daktylerna. Lovisas textstump kräver några kommentarer. Inledningen, »Rattadirattadirara», är en ganska träffande onomatopoetisk återgivning av »Corno» hos Bellman. Lovisas »Flickorna skutta som harar» motsvaras i originalet (str. 7) av »Gubbarna skumpa som harar», men raderna finns märkligt nog ordagrant i P. J. Hjelms handskrift (str. 3), vilken utgivarna av Bellmanssällskapet standardutgåva anser vara den äldsta formen. Slutraden i originalet (str. 7) »Gubben Movitz bjuder dem snus» är i nämnda handskrift »Fader Movitz tar en pris snus» och i Lovisas version »Fader spelman tar en pris

snus». Senare delen av melodin sjöng Lovisa enligt originalet i str. 1 med undantaget att ordet »Hirschfångarn» — »Hirtsfångern» i Hjm — blivit oförstått abrakadabra och slutraden »Friskt courage på Gröna Lund» ersatts med trallande.

Detta är en mycket svag glimt av Bellman i allmogåtergivning på denna ort, men den är intressant som temporärt sammanfall med en balladtradition, som visat sig långt mer hållfast. Och man är berättigad att fråga: Kan manne den omständigheten, att Lovisa Blomqvists rader stå närmare handskriften tyda på ett herrgårdsinflytande, sådant som jag tidigare talat om?

Mitt besök i Borgå folkhögskola efter färderna väster om Borgå, vilka fick sin början tack vare det besynnerliga felsteget på Kervo station, kan jag kanske tala om med några ord, då skildringen också annars fått så många drag av reseberättelse.

Det väckte inte liten uppståndelse, när jag bredde ut mina vis- och melodifynd inför föreståndaren Einar Holmberg och hans fru Alfchild, mina goda vänner. Båda hade ett öppet sinne för värdet av de nya uppteckningarna. Jag ställdes att demonstrera fynden inför folkhögskolans elever med sång och spel under flera lektioner. Jag har sällan upplevt maken till hänförelse. Men så var det också färskt och friskt alltsammans. Därtill var det hembygdsfärgat. Visserligen var det inga påtagliga vittnesbörd om gångna släkters hantverkskunnighet och formglädje för ögonen, som arkeologer och etnografer fröjda sig över. Men det var i stället toner och texter, i vilka människornas skönhetslängtan och skaparlust kommit till minst lika starkt uttryck.

Tilda Troberg (1860—1933).

En helt annan historisk bakgrund, en annan miljö, ett annat temperament och en mindre skygg — för att inte säga avgjort positiv inställning till de gamla visorna mötte mig hos Tilda Troberg på ön Pettu, Finby, som jag besökte i hennes hem i januari 1909, och som jag träffade på nytt i Helsingfors i mars följande år. Tilda Trobergs visskatt behövde inte framlockas ur det fördolda. Den hade upptäckts för länge sedan. Lokalen var fastställd och ägarna välbekanta.¹

¹ Under rubriken »Tilda Troberg och hennes visor» publicerade jag en artikel i Svenska Tidningen d. 25 nov. 1919, där jag i korthet skildrade mitt

Upptäckaren var fröken Thyra Forsström, dotter till kaptenen Karl Forsström i Finby, Förby, 1911 gift med sedermera professor Henrik Renqvist († 1953). De båda rusthållen på Pettu, »Lillgård» och »Storgård» hade under många generationer tillhört släkterna Troberg och Uppman. Kapten Karl Forsström inköpte »Lillgård» av skepparen Henrik Troberg 1897 och förvärvade tre år senare »Storgård» av rusthållaren Emil Uppman.

Thyra Forsström brukade sommartid vistas på Pettu och var därför förtrogen med Tilda Troberg och hennes visförråd samt kände även andra vissångare i den kringliggande bygden. Balladforskning var ett av fröken Forsströms studieämnen vid universitetet. En uppsats »Om de skandinaviska folkviserefrängerna», publicerad av henne 1913 (Brages årsskrift VII), var baserad på en avhandling i ämnet utarbetad för professor Kaarle Krohn, som uppskattade den mycket. Undersökningen har förblivit ensam i sitt slag. Den omnämnes i erkännsamma ordalag av Erik Dal 1956. Författarinnan talar om, skriver han, »hvorledes omkvæd kan flyttes fra vise till vise, ofte ganske tankeløst, og hvor barokt de kan blive forvanskede derved. Denne udredning fylder dog kun tre sider af afhandlingens næsten 50. Resten er store lister og oversigter over en række fremtrædende skandinaviske viser og deres omkvæd, forsynet med kildehenvisninger, en fyldig og nyttig oversigt over et centralt emne.» (Nordisk folkeviseforskning s. 175 f.)

Fröken Forsström hade tecknat upp en del av Tilda Trobergs vistexter och var beredd att fortsätta detta uppteckningsarbete. Men hon var samtidigt angelägen om att även den rika meloditraditionen skulle tagas tillvara. Vid ett sammanträffande på hösten 1908 uppmanade hon mig att resa till Pettu. Samtidigt borde jag även besöka andra byar i Finby och på Kimitolandet, tyckte hon. Med den framgångsrika insamlingsfärden till Borgå

besök på Pettu och mina uppteckningar av folkvisor där. I den nu föreliggande uppsatsen har jag utvidgat skildringen och gjort en översikt över hela det tillvaratagna vismaterialet. En del släktuppgifter ha ställts till mitt förfogande av pastorsämbetet i Finby. Viktiga kompletteringar har jag kunnat göra genom uppgifter om folket och förhållandena på Pettu, kulturintresset, vistraditionen m.m., som meddelats av fru Thyra Renqvist i brev av d. 24 februari 1964. För dessa uppgifter framför jag här ett varmt tack.

skärgård föregående vinter i färskt minne följde jag gärna hennes uppmaning.

Efter att i förbifarten ha besökt familjen Forsströms hem i Förby, begav jag mig i början av januari 1909 med hästskjuts till det sångrika ösamhället. Jag var väntad i Tilda Trobergs hem. Också andra viskunniga hade varskotts och kallades tillsammans efter min ankomst. Bekantskapen var lätt gjord här liksom på andra ställen. Samtalsämnen saknades inte i denna trivsamma gammaldagsmiljö, präglad av traditionell allmogekultur i bästa bemärkelse. Vi tövade inte länge innan vi satte i gång med att sjunga och att fånga melodierna i notskriften. Det blev något av högtid som det alltid blir i sällskap med kunniga trogna traditionsbärare.

Programmet föreföll att vara avsiktligt uppgjort så att Tilda Troberg först lämnade tonen åt ett par inbjudna. Den äldsta var förre kalkskepparen *Hindrik August Lindström* (f. 1836). Hans repertoar var varken stor eller särskilt anmärkningsvärd. Utom tre polskor och en vals, som han trallade, sjöng han följande visor, av vilka sjömansvisorna är de viktigaste.

Ack kommen i kamrater och rusten eder fort.
Det var en stormig höstenatt.
En sommardagsmorgon då solen sig höjde.
Jag till min harpa sjunga vill.
Med sorgsen ton jag sjunga vill.
O ynglingar alla som skådar min jämmer.
Säg mig du lilla fågel.

Rösten var sträv och saknade numera det mesta av den kraft, som den sades ha haft i yngre år. Man berättade följande anekdot härom, tillika en illustration till den hängivenhet han ägnade sången: I sin ungdom brukade han ständigt sjunga medan han vandrade från arbetet i byn hem till sin stuga, belägen på någon kilometers avstånd. Hans röst hördes hela tiden; när den tystnade, visste man att han var hemma. Runebergs »Säg mig du lilla fågel» hade märkligt nog blivit införlivad med Lindströms repertoar. Men han sjöng visan inte med Pacius' tonsättning utan med en lånad melodi.

Lindström hade en vidskeplig tro på musikens makt. En av in-

strumentalmelodierna, en vals i moll, har ett speciellt intresse. Den kallades Lindströms »blässantakten», emedan han alltid tralade den under det han väste (»blässade») lien; utan denna melodi blev lien inte vass, menade han. Detta var en ganska ovanlig folktro om musikens väsen.

Wilhelmina Uppman (f. 1844) var också inbjuden att sjunga några visor. Hennes bidrag till skörden blev tillsammans endast sex nummer, de flesta tillhörande gruppen vaggvisor och vallvisor:

I skogen har jag min åker och äng, »Harens visa».
Eckorrn gick på ängen och slo.
Ro ro till skären plocka löckobären.
Stundom är det någorlunda möjligt.
Trilla, trilla pepparkorn, mamma blåser i silverhorn.
Vill du gå vall.

Om Mina Uppman inte sjungit något annat än den sista vallvisan, hade jag varit glad över att få lägga den till min samling, så förtjusande var både text och melodi:

Vill du gå vall?
Vill du gå vall
opp åt lång mossen?
Där som smultrona söta är,
lingona röda;
där är möjorna (hjortronen)
med de gula tröjorna,
där växer löken,
där galar göken.
Vill du gå vall?
Vill du gå vall
opp åt lång mossen?

När Tilda Troberg själv satte sig att sjunga, anslog hon omedelbart den gamla balladtonen. Hennes första sång, »Konungabarnen», innehöll inte så betydelsefulla avvikelser från den kända melodin. Icke heller den andra, »Herr Peder och liten Kerstin». Men redan Tildas tredje visa, den berömda balladen »Systrarna» eller »Den underbara harpan», sjöngs med en för mig dittills obekant

melodi och därtill ännu med en likaledes okänd mellan- och slut-refräng:

Om sommarens tider. —
Örteren sprider ut sig vida.

Thyra Renqvist har i sin förutnämnda undersökning Om de skandinaviska folkviserefrängerna, fastslagit att denna refräng, tillsammans med en liknande refräng från Tenala och en från Hitis, bilda en grupp för sig utan ordagrann motsvarighet i Sverige, Norge eller Danmark — för så vitt då tillgängligt material gav vid handen (BÅ VII, s. 114). Numera kan tilläggas, att Tilda Trobergs text visar i en uppteckning av Saga Grönfors 1931 (Fsvf V, s. 61) även andra ålderdomliga drag. I avsnittet om instrumentet som förfärdigades av den drunknade systemens lik finnes exempelvis en strof (12) som sällan förekommer i andra varianter:

Spelman tog hennes huvudskålla
och gjorde därav harpebolla.

Vanligen heter det endast att spelmannen gjorde instrumentet (resonanskroppen) av jungfruns »snövita kropp», jungfruns »snövita bröst» etc.

Efter att jag hade skrivit ned melodin till Systrarna, kände jag mig övertygad om, att Tilda Troberg var bärare av en ovanligt rik och fångslande vistradition. Detta bekräftades under det fortsatta uppteckningsarbetet. Sångerskan upptog den ena balladen efter den andra och framförde dem med sin klara stämma och sitt behagfulla föredrag. Ett färgrikt flätverk av gammal förnämlig musikkultur återklingade i den traditionella balladstilen med sina mången gång säregna tonfall och rytmer. Vid avlyssnandet och notfästandet av en tidigare uteslutande gehörsbunden melodiskatt, såsom här skedde, har man en stark känsla av att det är något annat än ett vanligt sångföredrag man upplever. Det är samtidigt ett eko av gångna släktleds stämmor, klangbilder och föreställningar som stiga fram, låta sig fångas och — om man så vill säga — stelna i notskriften; men de bli i stället bevarade och kunna återgivas i framtiden.

*August Lindström Finby,
Pettu. Foto O.A.*

Tilda Trobergs balladrepertoar kunde föranleda reflexioner av mångahanda slag: egendomliga varieringar, motivlån o.s.v. Här måste jag dock nöja mig med några kommentarer till nedanstående lista över uppteckningarna. Jag hoppas att den jämförande melodiforskningen i framtiden skall ägna hennes visor, liksom hela melodiförrådet i Finlands svenska folkdiktning (Fsvf V 1) en mer inträngande uppmärksamhet.

De flesta balladmelodier äro varianter till uppteckningar från andra orter. Men åtskilliga uppvisa betydande olikheter. Fyra av melodierna äro a-varianter i Fsvf, nämligen nr 13, 15, 36 och 54. De två sistnämnda äro de enda melodiuppteckningar till resp. visor som gjorts i vårt land. I somliga fall, då två eller flera melodiuppteckningar finnas, kunna pettuvarianterna vara helt eller delvis individuella; nr. 21 b är exempelvis fullkomligt olik den nyländska a-melodin. Den i förteckningen upptagna nr 6, Sjöjungfrun och konungadottern, har tyvärr inte blivit intagen i

1. Ad. Sjöjungfrun
2. Ad. Sjöjungfrun
3. Ad. Sjöjungfrun
4. Ad. Sjöjungfrun
5. Ad. Sjöjungfrun
6. Ad. Sjöjungfrun
7. Ad. Sjöjungfrun
8. Ad. Sjöjungfrun
9. Ad. Sjöjungfrun
10. Ad. Sjöjungfrun
11. Ad. Sjöjungfrun
12. Ad. Sjöjungfrun
13. Ad. Sjöjungfrun
14. Ad. Sjöjungfrun
15. Ad. Sjöjungfrun
16. Ad. Sjöjungfrun
17. Ad. Sjöjungfrun
18. Ad. Sjöjungfrun
19. Ad. Sjöjungfrun
20. Ad. Sjöjungfrun
21. Ad. Sjöjungfrun
22. Ad. Sjöjungfrun
23. Ad. Sjöjungfrun
24. Ad. Sjöjungfrun
25. Ad. Sjöjungfrun
26. Ad. Sjöjungfrun
27. Ad. Sjöjungfrun
28. Ad. Sjöjungfrun
29. Ad. Sjöjungfrun
30. Ad. Sjöjungfrun
31. Ad. Sjöjungfrun
32. Ad. Sjöjungfrun
33. Ad. Sjöjungfrun
34. Ad. Sjöjungfrun
35. Ad. Sjöjungfrun
36. Ad. Sjöjungfrun
37. Ad. Sjöjungfrun
38. Ad. Sjöjungfrun
39. Ad. Sjöjungfrun
40. Ad. Sjöjungfrun
41. Ad. Sjöjungfrun
42. Ad. Sjöjungfrun
43. Ad. Sjöjungfrun
44. Ad. Sjöjungfrun
45. Ad. Sjöjungfrun
46. Ad. Sjöjungfrun
47. Ad. Sjöjungfrun
48. Ad. Sjöjungfrun
49. Ad. Sjöjungfrun
50. Ad. Sjöjungfrun
51. Ad. Sjöjungfrun
52. Ad. Sjöjungfrun
53. Ad. Sjöjungfrun
54. Ad. Sjöjungfrun
55. Ad. Sjöjungfrun
56. Ad. Sjöjungfrun
57. Ad. Sjöjungfrun
58. Ad. Sjöjungfrun
59. Ad. Sjöjungfrun
60. Ad. Sjöjungfrun
61. Ad. Sjöjungfrun
62. Ad. Sjöjungfrun
63. Ad. Sjöjungfrun
64. Ad. Sjöjungfrun
65. Ad. Sjöjungfrun
66. Ad. Sjöjungfrun
67. Ad. Sjöjungfrun
68. Ad. Sjöjungfrun
69. Ad. Sjöjungfrun
70. Ad. Sjöjungfrun
71. Ad. Sjöjungfrun
72. Ad. Sjöjungfrun
73. Ad. Sjöjungfrun
74. Ad. Sjöjungfrun
75. Ad. Sjöjungfrun
76. Ad. Sjöjungfrun
77. Ad. Sjöjungfrun
78. Ad. Sjöjungfrun
79. Ad. Sjöjungfrun
80. Ad. Sjöjungfrun
81. Ad. Sjöjungfrun
82. Ad. Sjöjungfrun
83. Ad. Sjöjungfrun
84. Ad. Sjöjungfrun
85. Ad. Sjöjungfrun
86. Ad. Sjöjungfrun
87. Ad. Sjöjungfrun
88. Ad. Sjöjungfrun
89. Ad. Sjöjungfrun
90. Ad. Sjöjungfrun
91. Ad. Sjöjungfrun
92. Ad. Sjöjungfrun
93. Ad. Sjöjungfrun
94. Ad. Sjöjungfrun
95. Ad. Sjöjungfrun
96. Ad. Sjöjungfrun
97. Ad. Sjöjungfrun
98. Ad. Sjöjungfrun
99. Ad. Sjöjungfrun
100. Ad. Sjöjungfrun

Matilda (Tilda) Troberg
Finby, Pettu. Foto O.A.

Fsvf V 1. Balladen ingår där endast i en textuppteckning efter Tilda Troberg. Då melodin är kopierad, enligt anteckning i originalet, kan uteslutningen icke förklaras på annat sätt, än att kopian förkommit under redigeringsarbetet. Melodin införes här.

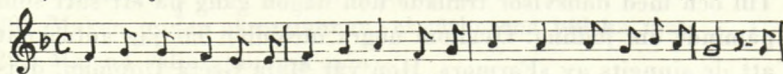
Sjöjungfrun och konungadottern

C v. 15

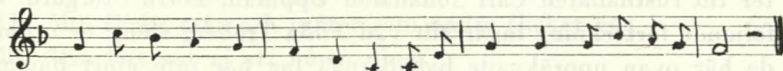
Ab. Finby, Pettu

Sj. Tilda Troberg

Uppt. O. A.

Ha - de jag vetat den falska man. Blåser kallt, kallt väder ifrån sjön. Så

ha - de jag sett hans hjärte - blod. Blåser kallt, kallt väder ifrån sjön.

Varianternas ställning i övrigt framgår av nedanstående lista; såsom tidigare antytts upptecknade jag endast melodier jämte en

strof och någon fonograf medförde jag icke denna gång. Nummerföljden även här Fsvf V 1:

Nr.	Mel.	Text	Strofer
1. Näcken och jungfrun	j	—	
6. Sjöjungfrun och konungadottern	—	C	15
13. Konung Magnus	a	B	10
15. Systrarna	a	G	19
19. Duvans sång	h	—	—
21. Herr Peder och hans syster	b	—	—
26. Ramunder	h	—	—
36. Den lillas testamente	a	A	6
38. Herr Peders sjöresa	ä	—	—
43. Tiggargubben	b	—	—
51. Prinsessan och båtsmannen	j	R	11
54. Sillibrand och stolts Margareta	a	C	12 Th.R.
62. Herr Peder och liten Kerstin	c	D	20
63. Konungabarnen	h	J	
65. Kärestans död	n	—	—
67. Oväntad bröllopsgäst	d	—	—
69. Hertig Fröjdenborg och fröken Adelin	i	—	—
72. Lilla Lisa	c	—	—
74. Dejelill och Lagerman	f	—	—
79. Barnamörderskan	i	U	4 Th.R.

De flesta av dessa balladmelodier, tillsammans 20, upptecknades under besöket på Pettu i januari. Endast ett mindre antal »andra visor» sjöng Tilda Troberg då. Hon besökte Helsingfors i mars samma år. Vi träffades ett par gånger på nytt under detta besök, varvid jag fick möjlighet att uppteckna hela hennes repertoar. Nu sjöng hon både äldre och nyare visor av olika slag. Till och med dansvisor trallade hon någon gång på ett sätt som påminde om jodling. Ovanom några melodier har jag antecknat att de sjungits av »Farmor». Hon var Maja Greta Uppman, dotter till rusthållaren Carl Johansson Uppman, Pettu Storgård. I följande förteckning ingår allt vad Tilda Troberg sjöng — utom de här ovan uppräknade balladerna. Jag har inte gjort någon noggrannare indelning. Somliga kunna betraktas som rätt och slätt »diverse visor», en del återfinnes i tryckta visböcker.

Visor (kärleksvisor, sjömansvisor m.fl.)

1. Ack hjärtandes vän och rosende blad
2. Ack hören I bönder som abborren fjällar
3. Ack juletid (julsång)
4. Ack om jag kunde skriva en liten sorgesång
5. Akta dig min vän att du dig inte stöter
6. Alla flickor bjuder jag god natt
7. Briggen ligger på redde klar
8. Det sägs att en sjöman förtjänar så lätt
9. Det var en söndagsmorgon sköna jungfrun gick ut
10. Där va glädje och där va liv. Pirum
11. Edving är därborta
12. En krukamakarmäster, en kvinna fäste han (»Farmors»)
13. Ensammen jag dikta ensammen jag skrev
14. En visa vill jag sjunga om Sveriges norra gräns
15. Ett är det som gläder mej på denna usla jord
16. Femton gånger har jag vandrat rådstutrappan upp och ned
17. Flicka varför gråter du
18. God afton flicka lilla
19. Gossen gick sig ut i morgonstund. Hej filiuhelaj så glad och lusteli
20. Hjärtat klappar i mitt bröst
21. Högande himmel och fallande jord
22. Hör du flicka lilla, du har en rosenkind. (»Farmors»)
23. I dalen där växte upp en lilja
24. Ingen dyrk och ingen regel
25. Ingenting i världen roligare är
26. Kom till mig en torsdagskväll
27. Lycklig du, vars segel hunnit hamnen
28. Maken under päronpannan, eknäsboarna vill ha mat
29. Malena salig gumman min
30. Med våta ögon ser jag
31. Min flicka står och gråter som andra flickor gör
32. Min lott var ej att nöjen njuta
33. Nej mor, jag vill ha man. »Dottern och modern»
35. När jag var en bondedräng
36. När jag var ung så villd jag vara grann. »Gamla gummans visa»

37. När solen tänder sina strålar (Visa med interfolierat tal)
38. När solen tänder sina strålar. Mel. 2.
39. När solen tänder sina strålar. Mel. 3.
40. När sorgens dar och motgångsstormar rasa
41. O, tysta ensamhet
42. Rocken snurrar lampan brinner
43. Santlax Nisse med ett hurtigt mod. (»Farmors»)
44. Se efter mina bullar jag tar mig en vals. »Bagarvalsen»
45. Skjut ut min båt
46. Stryk åt alla stadsgesäller, skrum, skrum
47. Tornbaggen sade till brömsen så. »Flugvisa»
48. Uppå vår gård där stod en lind
49. Uti Trelleborg
50. Vandratt haver jag i mil så många. Dalkullans visa, Lindblad.
51. Var söndag klär jag mig så grann
52. Var söndag morgon jag kläder mig
53. Vänd om, vänd om till dessa stilla dalar
54. Väntat haver jag uppå dig min lilla vän
55. Värddinnan hon reste till Eknäs stad

Vaggvisor och vallvisor.

56. Kråkan sitter på lagerbärsträd
57. Kuddan går i mossen
58. Så gick jag mig på ett lullande berg
59. Till tall, bonden gick vall
60. Tutta, tutta, tati
61. Gossen uppå berget står. (Sånglek)

Sånglekar och instrumentalmelodier. (»Trallade»).

62. Bocken den du gav mig så har jag (»Farmors»)
63. Dansmelodi
64. De satt en gubbe uppå en stubbe, kva, kva
65. Först på klacken och sen på tå
66. Hej tordl lordl lordl lolla. »Krakos polska»
67. Hopp Maja Lisa vill du ha en kyss?
68. Loppan bet min man ihjäl högt upp i skogen
69. Majalisa, Majalisa, flickan min

71. Nigar Maja
72. Polska. »Fackeldansen»
73. Polska. (Bröllopsdans)
74. Polska-vals (instrumental)
75. Schuls
76. Tjyv och tjyv så skall du heta
77. Vals. Tuiluiturdurldlui
78. Vals. Hui hai ai ai ai etc.
»Dödsdansen», under vilken en flicka dansade ihjäl sig.
79. Vals. Ardla ardla ardla ardla etc. »Allornas vals»

Denna samling har som synes ett mycket olikartat innehåll. Av dessa grupper skulle troligen ännu flera nummer ha dykt upp ur minnet om samvaron med Tilda hade kunnat förlängas. Somliga av de upptecknade visorna äro allmänt kända, andra mera sällsynta. »Flugvisan» hör till en äldre kategori. Den komiska dialogen hade jag upptecknat tidigare:

»Nej mor, jag vill ha man.
Ni får ta den var ni kan:
detta duger inte».

»Gud give dig ett tok till man
och aldrig någon vis.
Var gång han kommer drucken hem
så bannar han dej med ris».

Sången om djävulen såsom dansmästare eller uppträdande på annat sätt i samband med dans och fiolmusik har haft en ganska stor spridning hos oss. Vi ha »djävlspolskor» av flera slag. Men någon vals under vilken flickan dansat ihjäl sig är så vitt jag minnes icke upptecknad tidigare. I pettuversionen hade melodin dessutom försetts med en ruskig textstump:

Hui haj aj aj aj aj, hui haj aj aj aj aj.
Va de du eller va de ja som gick i dansanana?

Tilda Trobergs textning, när hon »trallade» dansmelodierna, var också intressant som teknik betraktad. Och många av visorna kunde giva anledning till reflexioner av olika slag, men de måste

lämnas på sidan denna gång. Redan identifieringen erbjuder svårigheter i en del fall.

Däremot är jag tvungen att stanna inför den fängslande bakgrunden till det ovanligt rika vis- och melodiförråd som ägts av de märkliga släkterna Uppman och Troberg på Pettu. Redan vid mitt besök där berättade man, att huvuddelen av Tilda Trobergs visor var gammalt traditionsarv inom de båda gårdarna. De största begåvningarna funnos inom släkten Uppman. Uppmännerna hade sinne för konsten i alla dess former. Somliga av dem lära ha skrivit vers med ovanlig lätthet, andra ägde stor färdighet i teckning; musikalisk begåvning var utmärkande för allesammans.

Det största anseendet åtnjöt på sin tid rusthållaren Carl Uppman (1803—1875). Han gifte sig 1827 med rusthållardottern Maria Katharina Forsström från Förby. Deras dotter Maria Lovisa Uppman gifte sig 1852 med Johan August Troberg, de blev föräldrar till Mathilda (Tilda) Viktoria Troberg.

»Gambäl Uppman» som den gamle rusthållaren kallades var en aktad och begåvad man, till vars omdöme man vädjade även i allmänna angelägenheter. Han skall också ha ägt ett utomordentligt förråd av folkdiktning sade man mig. Fru Thyra Renqvist skriver vidare om hans musikintressen: »Gambel Uppman sjöng och spelade gärna fiol. Han var vanligen den, som steg tidigast upp av alla på gården, och ofta hade han kaffet färdigt för husfolket och för torparna när dessa redan i dagbräckningen kommo till sitt arbete. Om husbonden då var i tagen med fiolen under hakan, kunde han spela för sitt auditorium tills det var långt lidet på dagen. Arbetet försummandes dock ej.»

Detta uttalande tyder på att Uppman brukade underhålla slätterfolket med fiolmusik under skördarbetet. En sådan användning av musiken som ett stimulerande element vid vissa arbeten är känd även från andra ställen.¹ Men det är uppenbart att den gamle rusthållaren icke musicerade endast för att stimulera arbetsfolket. Såväl instrumental- som vokalmusik tillhörde hans

¹ En intressant uppgift om säckpipespel vid skördarbetet i Livland meddelas enligt Reinerus Broocmans »En Fullständig Svensk Hushålls-Bok» cit. av Per Söderbäck i arbetet Rågöborna s. 172 f. Jfr. vidare Otto Andersson, Studier i musik och folklore, s. 305, och Sven Andersson, Anteckningar om äldre jordbruksmetoder i Ingå, Budkavlen 1938, s. 69.

repertoar. Hans håg för musik var mångsidig; här kan man med allt skäl säga att den »låg i släkten».

En son till »Gambäl Uppman», den kände märkesmannen inom vintersjöfartens historia, kapten August Uppman (1837—1918), nämnes särskilt som arvtagare till släktens begåvning och intresse för musik. August Uppman var väl förtrogen såväl med den traditionella sångskatten som med Bellmans, Sehlfstedts och andra diktares visor. Själv tyckte han om att sjunga och skall även ha haft lätt för att författa tillfällighetsdikter. Ännu året före sin död sjöng han gluntar tillsammans med en god vän i hemmet på Pettu. (Allan Gustafsson, Åbo Underrättelser 12.4. 1963).

Flera nummer i Pettu-repertoaren tillhöra 1800-talets populära visproduktion. Ett bra exempel på folklig variering utgör Tilda Trobergs version av Lindblads Dalkullans visa (nr 50). Rytmen är friare och på något sätt mjukare än originalet; även melodin tyckes ibland gå bättre ihop med texten i den traditionella återgivningen. Sådana exempel som detta erbjuda goda möjligheter till musikpsykologiska studier: huru mer eller mindre utpräglat sinne för melodi och rytm kan antingen förbättra eller försämrare en melodisk komposition, som råkat bli upptagen i den folkliga musiktraditionen.¹

Den del av Tilda Trobergs sångskatt, som har sina rötter i senare hälften av 1700-talet eller går ännu längre tillbaka, har således haft ett starkt fäste i de båda rusthållarfamiljerna på Pettu. Vistraditionens betydelse berodde sannolikt här som så ofta anorstädes till en del på det relativt isolerade läget. Så tror fru Thyra Renqvist, som skriver härom ytterligare: »Under kvällarna, medan såväl kvinnor som män sysslade med sin handaslöjd, sjöng man gärna; ibland om dagens händelser, men ofta också gamla visor och ballader» (brev 24.2. 1964). Det är uppenbart i smått som stort, tillägger fru Renqvist, »att kulturen genom sjöfarten i mycket tagit intryck av Stockholm, Köpenhamn, de gamla Hansastäderna och England». I detta sammanhang anför

¹ Ett annat liknande exempel utgör skepparen Mattssons från Houtskär omformning av Crusells »Kungavalet», som jag publicerat i Hembygden 1912, s. 19. Crusell har hållit melodin i sträng 4/4-takt, medan allmogesångaren, »utan reglers tvång», kunnat gestalta melodin naturligare — i blandad taktart.

fru Renqvist en fintlig och träffande karaktäristik av öfolket, som jag icke kan neka mig nöjet att återge: »August Forsström på Pettu indelade människorna i två kategorier: de, som seglat och de, som inte seglat. Pettuborna seglade».

De tre kvinnliga vissångerskor, som presenterats här ovan, kunna i stort sett räknas till samma generation, ehuru deras födelseår ligga på rätt breda tidsavstånd från varandra: 1824, 1846 och 1860. Traditionerna kunde enligt muntliga uppgifter följas med någorlunda stor säkerhet till mitten av 1700-talet. Melodier och texter visade såväl till form som innehåll ännu äldre drag; i många fall, kanske de flesta, måste de utan tvivel gå tillbaka till medeltiden.

Om än dessa sångerskor voro olika till sin karaktär, inbundna eller öppna, så tillhörde de i ett avseende samma typ, nämligen den övervägande *arvsförvaltande* typen, den som av vördnad och känsluskäl i huvudsak inskränker sig till att återgiva mormors eller någon avlägsnare släktings repertoar. »Mormors» roll därvidlag påpekades redan av Arwidsson i Svenska fornsånger. (Se härom Studier i musik och folklöre, s. 345). En något annorlunda inställd sångargrupp tillhör den övervägande *arvsförökande* typen, den som med sin repertoar gärna införlivar också utanför släkten liggande stoff. Man kan kanske säga, att den senare typen njuter mest av själva sjungandet, melodin och orden, medan den förra är starkare fängslad av de släktband och generationssammanhang som komma till uttryck i vistraditionen.

Några renodlade typer är det här givetvis icke fråga om. Typerna kunna stå nära varandra eller så att säga gå in i varandra. Dock är det slående, att släkttraditionen dominerar i somliga fall, medan sångarglädjen i andra fall är den starkare livsfrämjaren.

Aktiva traditionsbärare sådana som de här nämnda locka ytterligare till överväganden av mångahanda slag: kronologien, sociala miljöer, sedvänjor, geografiska förhållanden, vandringsvägar o.s.v. Allt detta tillhör dock ett vidare sammanhang som jag inte kan dröja vid denna gång. Jag skall till sist endast beröra kronologien med några ord. Det synes rimligt att antaga, att slutet av 1700- och början av 1800-talet varit en blomstrings-tid för balladsången i de bosättningsområden, där de kunnigaste

balladsångarnas repertoarer blivit tillvaratagna. Men om traditionerna ha äldre anor i dessa trakter och huru gamla anorna äro, är svårare att få en uppfattning om. Allt talar dock för, såsom jag förut antytt, att det är medeltida tonfall samt medeltida tankar och föreställningar som stillsamt möter oss i de ballader, vilka av trogna arvtagare burits fram genom tiderna.

MEDDELANDEN FRÅN SVENSKT VISARKIV

1. U. P. OLROG: Svenskt Visarkiv. En orientering om en ny institution. With a summary in English. 1954.
2. K. I. HILDEMAN: Ballad och vislyrik. 1955.
3. N. DENCKER: Svenskt Visarkivs sångleksregistrant. With a summary in English. 1956.
4. S. G. HANSSON: Gustav Schedins visa från Dalupproret 1743. 1956.
5. E. DAL: Scandinavian Ballad Research since 1800. 1956.
6. N. DENCKER: Wallmans samling. En förlorad samling svenska sånglekar. With a summary in English. 1957.
7. H. TOLDBERG: Den danske rimkrønike og folkeviserne. 1958.
8. N. DENCKER: Kung Orre skulle till gästbud fara. Avec un résumé en français. 1958.
9. N. DENCKER: Domaredansen. With a summary in English. 1958.
10. G. HENNINGSEN: Vedel og Syv og boktrykkerne. 1959.
11. S. EK: Visan om liten Ingas barnsäng. With a summary in English. 1959.
12. B. R. JONSSON: August von Hartmansdorff som balladsamlare. 1960.
13. OTTO ANDERSSON: Om kvarnsånger. 1960.
14. ALFHILD FORSLIN: Sveriges Radios magnetofoninspelningar av svensk folkmusik i Finland 1957. 1960.
15. B. R. JONSSON: Ett Pyramus och Thisbe-motiv i Sverige. With a summary in English. 1962.
16. E. DAL: Scandinavian Ballad Research Today. 1962.
17. Smärre bidrag till folkviseforskningen I—III. Av Mogens Jensen, E. Dal, L. Vargyas. 1963.
18. AAGE JØRGENSEN: Folkevisesproget. 1964.
19. ALFHILD FORSLIN: Balladen om riddar Olof och älvorna. En traditionsundersökning. With a summary in English. 1964.
20. OTTO ANDERSSON: Tre finlandssvenska vissångerskor. 1964.